

Neil Davidson: Historien underifrån

[Ur [Jacobin Magazine](#), 12 januari 2018. Översättning från engelska, Göran Källqvist. Neil Davidson undervisar i sociologi på universitetet i Glasgow.]

Leo Trotskij läser de amerikanska trotskisternas tidning, datum okänt. Källa: *Wikimedia*.

När denna artikelserie till minne av den ryska revolutionen närmar sig sitt slut, bör vi beakta den mest övertygande redogörelse som skrivits om denna händelse. En av dess ledande deltagare, Leo Trotskij, skrev *Ryska revolutionens historia* 1930, strax efter att han hade landsförvisats från Ryssland och bodde i Turkiet.

Trots sin omfattning – den upplaga från 1977 som jag citerar ur är på nästan 1.300 sidor – så är verket strikt inriktat på månaderna mellan februari och oktober 1917. Med undantag för de första sex kapitlen, som förklarar bokens teoretiska ramar och historiska sammanhang, och sex bilagor som ifrågasätter stalinistiska påståenden, så handlar varje del bara om några månader. Del ett går från februari till juni, del två från juli till september och del tre täcker oktober och slutar med de direkta efterdyningarna till bolsjevikernas maktövertagande.

Inget annat historiskt arbete om ämnet har haft denna detaljnivå. Det är inte överraskande att del ett genast kritiserades för att vara för vidlyftig, vilket Trotskij besvarade i ”Introduktion till volymerna två och tre”:

Man kan framställa ett foto av en hand på en sida, men det krävs en volym för att lägga fram resultaten av en mikroskopisk undersökning av vävnaderna i den. Författaren gör sig inga illusioner vad gäller fullständigheten eller slutgiltigheten i undersökningen. Men han var icke desto mindre i många fall tvungen att begagna sig av metoder som stod mikroskopet närmare än kameran.¹

Ryska revolutionens historia har en berättande form, men Trotskij använder sitt ”mikroskop” för att göra en noggrann analys, och avbryter ibland historien för att behandla problem som har uppstått senare. I typfallet ägnar han hela kapitel till dessa frågor, som innefattar frågor om verkande krafter (”Vem ledde februariupproret?”), möjliga alternativa resultat (”Kunde bolsjevikerna ha tagit makten i juli?”), nya situationer (”Dubbelmakt”), framträdande frågor (”Nationalitetsproblemet”) och själva handlingen att gripa statsmakten (”Upprorets konst”). De avbryter eller distraherar inte det historiska flödet, utan berikar snarare vår förståelse av händelserna innan de återvänder till berättelsen.

Analyserna underbyggs med ett bestämt teoretiskt ramverk. Det är i själva verket få marxistiska historiska verk som har en lika målmedveten teoretisk udd som *Ryska revolutionens historia*. Ännu färre inleds med en presentation av ett nytt teoretiskt begrepp, som Trotskij gör i det första kapitlet.

Om Trotskij's främsta strategiska bidrag till marxismen är hans speciella version av den ”permanenta revolutionen”, så är hans främsta teoretiska bidrag ”den ojämna och sammansatta utvecklingen”. Genom att utveckla den sistnämnda ville han helt enkelt förklara de omständigheter under vilka den permanenta revolutionen kunde äga rum, först i Ryssland och sedan i andra länder där liknande omständigheter rådde, till att börja med Kina.

25 år tidigare hade Trotskij resonerat, att även om det hade upprättats kapitalistiska produktionsförhållanden i Ryssland som till och med kanske var på väg att bli dominerande, så hade den borgerliga revolutionen – i meningen att ha upprättat en kapitalistisk stat – ännu inte ägt rum. Förekomsten av en stridbar arbetarklass gjorde borgarklassen ovillig att inleda en revolution å sina egna vägnar, av rädsla för att snabbt tappa kontrollen över den.

Men arbetarklassen kunde genomföra revolutionen mot den förkapitalistiska staten, och åtminstone i Trotskij's version av den permanenta revolutionen direkt övergå till att börja bygga socialismen, så länge händelserna ägde rum som en del av en framgångsrik internationell revolutionär rörelse.

I *Ryska revolutionens historia* började han med att undersöka kapitalismens ojämna utveckling i Ryssland. Den militära konkurrensen från västmakterna hade tvingat tsarerna att delvis modernisera. Som Trotskij konstaterade i ett föredrag: ”[Första världskriget, resultatet av världsimperialismens motsättningar, drog i sin malström in länder i olika utvecklingsstadier, men det ställde samma krav på samtliga deltagare.”² Den ryska staten framkallade en sammansatt utveckling i förhoppning om att övervinna sin underutveckling – det vill säga sin *ojämna* utveckling. Men som Trotskij skrev i en artikel om den kinesiska revolutionen:

Historisk efterblivenhet innebär inte att det kommer att ske en enkel kopiering av utvecklingen i utvecklade länder, som England eller Frankrike, med en försening på ett, två eller tre århundraden. Den skapar en helt ny ”kombinerad” samhällsformation, där den senaste kapitalistiska

1 Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 2*, på marxistarkiv.se, s 1.

2 Trotskij, *Till försvar för oktober*, på marxistarkiv.se, s 4.

tekniska utvecklingen och strukturerna rotar sig i feodala eller förfeodala barbariska relationer, omvandlar och betvingar dem och skapar märkliga klassrelationer.³

I och med den kapitalistiska industrialiseringen och allt den förde med sig – snabb befolknings-tillväxt, oordnad tillväxt av städerna, dramatiska ideologiska förändringar – föll den stabilitet som utmärkte det feodala eller tributsamhället sönder. Den kombinerade utvecklingen innebar att underutvecklade områden bara kunde göra lokala framsteg på speciella områden, inte upprepa de utvecklade ekonomiernas alla erfarenheter. I *Ryska revolutionens historia* betonar Trotskij den delvisa karaktären på dessa övertaganden:

Ryssland befann sig så långt efter de andra länderna att det, *åtminstone på vissa områden*, tvingades överträffa dem... Dessutom gör frånvaron av fast upprättade sociala former och traditioner det efterblivna landet – *åtminstone inom vissa gränser* – extremt gästfritt för det senaste inom internationell teknik och internationellt tänkande. Efterblivenhet upphör emellertid av denna anledning inte att vara efterblivenhet.⁴

Men inom dessa gränser kunde efterblivna samhällen uppnå *högre* utvecklingsnivåer än sina etablerade rivaler. Trotskij fortsätter:

Under samma tid som jordbruksmetoderna som helhet, ända fram till revolutionen, stannade kvar på 1600-talets nivå, befann sig den ryska industrins tekniska och kapitalistiska struktur på samma nivå som de utvecklade ländernas och överträffade dem till och med *i vissa avseenden*.⁵

Dessa övertaganden undergräver inte nödvändigtvis staten, eftersom: ”den efterblivna nationen inte sällan [försämrar] de framsteg som lånats utifrån i sina försök att anpassa dem till sin egen, mer primitiva kultur.”⁶ I själva verket hjälpte ett ”försämrat övertagande”, åtminstone till en början till att bevara Rysslands förkapitalistiska stat.

Från och med 1861 måste tsarismen producera vapen för att försvara den feodala absolutismen, så den skapade fabriker som använde för monopolkapitalismen typiska tekniker. Men de arbetare som behövdes för att driva denna produktion hotade staten. Industriarbetarna utgjorde en mer utbildad och politiskt medveten grupp än någon tidigare absolutistisk eller tidig kapitalistisk stat hade mött.

Den ojämna och sammansatta utvecklingen skapade en rysk arbetarklass som uppnådde utomordentliga nivåer av revolutionär stridbarhet, trots att den bara var en minoritet av befolkningen. Den odemokratiska staten, som detta ”försämrade övertagande” av kapitalismen antogs bevara, drev arbetarklassen att krossa den.

För Trotskij kunde således den ojämna och sammansatta utvecklingen stärka arbetarnas politiska och industriella organisering, deras teoretiska förståelse och deras revolutionära aktivitet. Det garanterade inte segern – för det behövdes ett revolutionärt parti med strategisk intelligens och ett internationellt sammanhang där revolutioner i mer utvecklade länder kunde ge hjälp till det materiellt underutvecklade Ryssland – men det var en nödvändig utgångspunkt både för revolutionen och för Trotskij's redogörelse för den.

3 Trotskij, *Revolution och krig i Kina*, på marxistarkiv.se, s 4.

4 Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 2*, s 1, och *Ryska revolutionens historia del 3*, s 28. Kursivering tillagd.

5 Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 8. Kursivering tillagd.

6 *Ibid*, s 5.

Den förste marxistiska historikern

Efter inledningskapitlets kraftprov måste varje bedömning av *Ryska revolutionens historia* börja med hur nyskapande, i själva verket enastående, den är inom den marxistiska traditionen, just på grund av att den är ett historiskt verk. Med tanke på att den vanligaste synonymen för marxism är *historisk materialism*, är det märkligt hur få marxistiska historiska verk som faktiskt hade skrivits före 1930.

Marx' och Engels' skrifter från början av 1850-talet – *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, *Revolution och kontrarevolution i Tyskland*, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire* och Marx' senare försvar av Pariskommunen (*Pariskommunen*) – återopas ofta som inledningen av den tradition som Trotskij sedan bidrog till. Men de är inte historieskrivningar, de är lysande journalistiska analyser som skrevs omedelbart i efterdyningarna till händelserna. Av Trotskij's verk kanske *1905* (från 1907) är det som mest liknar dem, i och med att det kronologiskt ligger ganska nära sitt ämne och skrevs under liknande förhållanden av nederlag och landsförvisning.

Marxismens grundare formulerade förstås en teori om den historiska utvecklingen och använde alltid historiska exempel för att illustrera och underbygga sina argument, men av alla deras verk kan bara Engels' *Tyska bondekriget* (1850) på allvar beskrivas som ett historiskt arbete – och det handlar om en relativt avlägsen händelse som uttryckligen behandlas som en varning för faran att gripa makten innan förhållandena är mogna.

Situationen förändrades inte särskilt dramatiskt i och med Andra internationalens bildande 1889. En del av problemet var att marxisternas främsta historiska ämnen blev de borgerliga revolutionerna, eftersom det mellan Pariskommunen 1871 och den ryska revolutionen 1905 inte fanns något som liknade en proletär revolution. Studier av de borgerliga revolutionerna hade en tendens att antingen slå fast att det samtida socialistiska tänkandets härkomst var exempelvis den engelska revolutionen, eller hitta exempel på kommunism i det föregående årtusendets rörelser.

Det hade funnits historiska skrifter om den franska revolutionen, den viktigaste borgerliga revolutionen vad gäller massdeltagande, i mer än hundra år – François Mignets och Adolphe Thiers' första verk gavs ut på 1820-talet – men det dröjde till det tjugonde seklets gryning innan den första socialistiska, om än inte exakt marxistiska, redogörelsen kom i Jean Jaurès' *Socialist History of the French Revolution* [En socialistisk historia om den franska revolutionen].

Kort sagt hade Trotskij få marxistiska förebilder att bygga på. Åtminstone formellt ser alltså *Ryska revolutionens historia* mest ut som hans borgerliga 1800-talsföregångares verk. Speciellt Thomas Babington Macaulays *Englands historia från Jakob den andres tillträde till regeringen* (1848-1853) har en förbluffande likhet med den. Båda börjar med en svepande sammanfattning av landets utveckling på randen till revolutionen innan de koncentrerar sig på nästan en redogörelse dag för dag; båda har samma djup i beskrivningen av de historiska aktörerna; båda författarnas verk genomsyras av en bestämd teori om historien – Macaulays whigism är faktiskt en lika viktig organisatorisk princip som Trotskij's marxism.

Marx hade själv ingen särskilt hög uppfattning om Macaulay, och kallar honom ”en systematisk historieförfalskare”, och Trotskij var bara marginellt mer generös (”ibland intressant men alltid

ytlig”). Men parallellerna mellan deras historier finns ändå där.

Stilistiskt påminner Trotskij om en annan viktoriansk skotte, om än ganska olik Macaulay. I tredje delen av sin klassiska biografi följer Isaac Deutscher i A L Rowses fotspår och jämför Trotskij med Thomas Carlyle.

Vid en första anblick kan detta verka besynnerligt, men Deutscher har hittat en verklig likhet mellan de två männen: båda avslöjar på ett skarpt sätt historiens ironi, båda avvisar den akademiska historiens monotona tonläge som ett lämpligt språk för de händelser de beskriver, och båda uttrycker kollektiva förändringar av medvetandet. Jämför dessa stycken.

Här är Carlyle om den radikala omsvängningen bland Paris’ massor i juli 1789, dagen innan stormningen av Bastiljen:

Ett sådant Paris när mörkret föll! En europeisk huvudstad rusar plötsligt fram från sina gamla sammanslutningar och uppgörelser, för att tillsammans krascha på ett tumultartat sätt, på jakt efter något nytt. Vanor och seder styr inte längre människorna; varenda människa måste börja tänka, med den originalitet de må ha, eller följa de som tänker. 700.000 individer upptäcker plötsligt att alla deras gamla vägar, gamla sätt att handla och besluta, försvinner under fötterna på dem ... På måndagen har den jättelika staden vaknat, inte till sitt vanliga veckoslut: ett sådant annorlunda liv! Arbetaren har blivit en kämpe, och har bara en vilja: armens vilja.⁷

Och här är Trotskij om februarirevolutionens första dagar:

Ett stort antal kvinnor, varav alla inte var arbetare, samlades vid stadsduman och krävde bröd. Det var som att kräva mjölk av en getabock. Röda fanor dök upp i olika delar av staden, och parollerna på dem visade att arbetarna ville ha bröd, men inte envælde eller krig. Kvinnodagen avlöpte framgångsrikt, med entusiasm och utan offer. Men vad den dolde inom sig hade ingen kunnat gissa ens vid nattens inbrott. Följande dag vägrar rörelsen att upplösas, istället fördubblas den. Omkring hälften av Petrograds industriarbetare befinner sig i strejk den 24 februari. Arbetarna kommer till fabriker på morgonen. Istället för att börja arbeta håller de möten; sedan startas demonstrationståg mot centrum. Nya distrikt och nya befolkningsgrupper dras in i rörelsen. Kravet på bröd trängs undan eller överröstas av mer högljudda paroller: ”Ned med enväldet!”, ”Ned med kriget!”⁸

Trotskijns stil är läsbar på ett sätt som Carlyles barocka stil inte är. Ändå har de två männen uppenbarligen samma sätt att skriva om historia, ett sätt som skiljer sig avsevärt från de personer som Carlyle kallade ”professorerna Knastertorr”, och som redan på hans tid hade kommit att dominera historikernas yrkeskår.

Perry Anderson beskriver med rätta Trotskij som ”den förste store marxistiska historikern”, och konstaterar att ”under lång tid var *Ryska revolutionens historia* unik inom den historiskt materialistiska litteraturen”.⁹

I tredje person

Mer än så: den är fortfarande enastående inom hela den marxistiska historieskrivningen. Varför?

⁷ Carlyle, *Den franska revolutionen*, 3 volymer, Stockholm : Natur o. kultur, 1965. Här översatt från engelska utgåvan.

⁸ Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 55.

⁹ Anderson, *Arguments within English marxism*, London : Verso, cop. 1980.

Främst på grund av den roll som Trotskij spelade under den process han beskriver.

Politiska figurer från tidigare perioder skrev ofta memoarer om sin inblandning i de revolutionära händelserna – tänk Alexis de Tocquevilles redogörelse för den franska revolutionen 1848-1849. Men ett resultat av att de socialistiska revolutionerna har lidit nederlag sedan 1917 – om än ett mindre viktigt resultat än den fortsatta utsugningen, förtrycket och de imperialistiska krigen – är att det har funnits mycket få deltagare/historiker som har beskrivit dem. Trotskij har inga efterföljare eftersom hans ämne fortfarande är ovanligt.

Det fanns förstås många memoarer om händelserna under och kring 1917. När Trotskij skrev sin bok hade han tillgång till förstahandsredogörelser från mensjevikiska motståndare som Nikolaj Suchanov, bolsjevikiska kamrater som Alexander Sjljapnikov och utländska anhängare som hade varit närvarande i Petrograd som John Reed. Den sistnämnde var särskilt användbar för Trotskijs syften eftersom Lenin stödde den, många i den kommunistiska rörelsen hade läst den, och den betonade Trotskijs roll vid en tidpunkt då den stalinistiska byråkratin försökte förneka den. Men dessa verk, och de många andra som Trotskij åberopar, rör huvudsakligen författarnas personliga erfarenheter eller observationer: de försöker inte rekonstruera processen i sin helhet.

Det enda verk som i detta avseende liknar *Ryska revolutionens historia* är kanske Prosper-Olivier Lissagarays *Kommunen 1871* från 1876, som skrevs av en som stred på barriaderna och på grund av det tvingades i landsflykt. Men i Lissagarays fall medgav han att han ”varken var medlem, officer eller tjänsteman i kommunen”.¹⁰

Till skillnad från detta tillhörde Trotskij bolsjevikernas centralkommitté, han var ordförande för Petrogradsovjeten, och var huvudansvarig för att den sistnämndas militärrevolutionära kommitté faktiskt inledde upproret.

Icke desto mindre liknar deras verk varandra även i ett annat avseende. Lissagaray beskriver sig själv som en person som ”under fem år har granskat fakta, och som inte har vågat sig på ett enda påstående utan att ha samlat bevis”. Han gjorde delvis denna forskning för att förhindra att hans verk viftades undan på grundval av enskilda misstag, men i huvudsak därför att arbetarklassen behöver och förtjänar sanningen: ”Den som berättar sagor för folket, den som roar dem med sensationella berättelser, är lika kriminell som en geograf som ritar falska sjökort till sjöfarare.”

Även om Trotskij var närvarande vid avgörande tidpunkter under den ryska revolutionen, så använde han i själva verket samma tillvägagångssätt, och vägrade grunda sin redogörelse på sina egna minnen och intryck:

Detta arbete kommer inte att i någon som helst utsträckning vila på personliga hågkomster. Den omständigheten att författaren deltog i händelserna befriar honom inte från plikten att basera framställningen på noggrant verifierade dokument. Författaren talar om sig själv, i den utsträckning händelsernas förlopp kräver det, i tredje person. Och detta är inte blott och bart en litterär form: Den subjektiva tonen – oundviklig i självbiografier och memoarer – kan inte tillåtas i ett historiskt verk. Att författaren deltog i kampen underlättar naturligt nog hans förståelse, inte bara av psykologin hos de individuella och kollektiva krafter som var i verksamhet, utan också av händelsernas inre samband.¹¹

¹⁰ Lissagaray, *Kommunen 1871*, Stockholm : Aurora, 1972. Här översatt från engelska utgåvan.

¹¹ Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 2-3.

Genom att tala om sig själv i tredje person skiljer Trotskij på sin roll som författare från sin roll som aktör, ett resultat som inte bara gör texten modern utan också till ett litterärt modernt verk, som *Kommunistiska manifestet*, *Historia och klassmedvetande* och ”On the Concept of History” [Om begreppet historia] av Walter Benjamin.

Men vi ska inte ta Trotskij helt på orden. Han citerar ur sin egen *Lenin* från 1924, som just är ”personliga hågkomster”, och vars status inte förändras av att de åberopas som bevis. Och ibland måste läsaren beundra förmågan att komma ihåg, som tydligen kan återge bidrag till diskussioner eller till och med tal utan klara referenser till skrivna dokument. *Ryska revolutionens historia* har ingen formell vetenskaplig notapparat, men Trotskij anger i allmänhet sina källor i texten: vid de ovanliga tillfällena då han inte gör det misstänker man att han verkligen förlitar sig på sitt eget minne.

Men i allmänhet åberopar han tryckta eller icke publicerade dokument. I detta sammanhang kan det vara av värde att ställa Trotskij mot en annan författare som Deutscher jämförde honom med: Winston Churchill, närmare bestämt i förhållande till hans historia om Andra världskriget.

Jämförelsen är giltig i så måtto som Churchill också spelade en viktig politisk roll under de händelser han diskuterar och hade en bestämd – om än klart annorlunda – syn på världen. Men Churchill grundar uttryckligen sin redogörelse på sina egna perspektiv och beskriver ofta händelser utan att stöda sig på några dokument, i synnerhet den ökända episod då han och Stalin bestämde hur deras respektive stater skulle få inflytande över Östeuropa och Balkan efter kriget.

Poängen är inte att händelsen beskrivs felaktigt – i själva verket låter det exakt som den sorts odemokratiska uppdelning som dessa två brottslingar kunde ha kommit överens om, på samma gång som det ofrivilligt avslöjar Churchills illusioner om hur stor makt Storbritannien skulle få efter kriget – men det är verkligen ett helt annat angreppssätt än Trotskijs, som mycket striktare håller sig till vetenskapliga normer för hur man använder bevis.

Kritiker har pekat på att Trotskij citerar ur källor som han på andra ställen kritiserar för felaktigheter eller missuppfattningar. Men vanligtvis förklarar Trotskij varför han litar på en viss författare eller inte.

Exempelvis följer han Reeds redogörelse för hur Lenin inledde sin rapport till den andra allryska sovjetkongressen: ”Vi skall nu övergå till att bygga upp den socialistiska ordningen”. Men han förklarar också att det inte finns kvar några protokoll från kongressen och bara ”tendentiösa” tidningsrapporter. ”Detta inledande uttalande som John Reed lägger i Lenins mun finns inte med i något av tidningsreferaten. Det är dock helt i talarens anda. Reed kan inte ha hittat på det.”¹² Senare förklarar han hur Reed kunde hitta på en helt inbillad ”andra historisk konferens” den 21 oktober:

Reed var en utomordentligt noggrann observatör, förmögen att överföra känslorna och lidelserna under revolutionens avgörande dagar till sidorna i sin bok... Men arbete som utförts i händelsernas hetta, anteckningar gjorda i korridorer, på gatorna, vid lägereldar, samtal och fragmentariska fraser som fångats i flykten och även detta med behovet av en översättare – allt detta gjorde enskilda misstag oundvikliga.¹³

Även om Trotskij kan åberopa sina källor och särskilja mellan dem, så betyder det inte att han

¹² Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 3*, s 172.

¹³ *Ibid*, s 189-190.

använder dem på ett tillförlitligt sätt. Boken är ett partiskt verk i två avseenden.

För det första, och mest uppenbart, är att Trotskij tillhörde den revolutionära rörelse som han hjälpte till att leda. Han avvisar i själva verket uttryckligen det som Max Weber redan hade börjat lansera som samhällsvetenskap ”utan värderingar”. Som Trotskij påpekar, så innebär inte hans uppenbara partiskhet att hans verk berövas sitt vetenskapliga värde:

Den allvarligt syftande och kritiske läsaren önskar ingen bedräglig opartiskhet, ..., utan en vetenskaplig samvetsgrannhet, som för sina sympatier och antipatier – öppna och osminkade – söker stöd i ett ärligt studium av fakta, en bestämning av deras verkliga samband och ett blottläggande av orsakslagarna i deras rörelse.¹⁴

Trotskij gör skillnad mellan *neutralitet*, som är omöjligt för alla som inte helt saknar politiska övertygelser, och *objektivitet*, en nödvändighet för alla som inte nöjer sig med att spela rollen som propagandist.

Men Trotskij är också partisk i en annan mening. Han hade en speciell tolkning av hur revolutionen segrade, vilka samhällsgrupper och enskilda deltagare som var ansvariga, och förhållandet mellan dem. Här var det hans syfte att misskreditera påståendena från den stalinistiska regimen, som såg det förflutna som ett råmaterial som skulle formas och formas om för att tillfredsställa de aktuella politiska behoven. Som han skrev: ”funktionären som historiker gör om historien, reparerar biografier och skapar ryktbarhet. Det var nödvändigt att byråkratisera revolutionen innan Stalin kunde bli dess krona.”¹⁵

Det vore fel att låtsas som om Trotskijs partiskhet i denna andra mening inte gav upphov till förvanskningar. Hans behov att reda ut fakta fick honom ibland att överdriva skillnaderna mellan Lenin och praktiskt taget alla andra i bolsjevikpartiet, framförallt Stalin.

Svårigheten här är inte hans betoning av Lenins avgörande roll. I två centrala kapitel (”Upprustning av partiet” och ”Lenin manar till uppror”), hävdar Trotskij, att om inte Lenin hade anlät i april och om han inte under hela september envist hade krävt att man skulle ta makten, så hade inte oktoberrevolutionen ägt rum:

Utan Lenin skulle den kris som de opportunistiska ledarna ofrånkomligen skulle ha framkallat fått en utomordentligt häftig och utdragen karaktär. Krigs- och revolutionsförhållandena skulle emellertid inte ge partiet någon längre tid att fullfölja sin uppgift. Man kan därför inte utesluta att ett desorienterat och splittrat parti skulle ha låtit ett revolutionärt tillfälle gå sig ur händerna för flera år framåt.¹⁶

Trotskij säger inte att bolsjevikerna aldrig skulle ha kommit fram till rätt strategi utan Lenin, eller att den revolutionära möjligheten aldrig skulle ha kommit tillbaka. Han menar bara att i en revolutionär situation är tiden väsentlig, och utan Lenin skulle partiet ha missat den.

Trotskijs diskussion om enskilda personligheter ansluter sig till den klassiska marxistiska tesen att folk skapar historia under omständigheter som de inte själva väljer, samtidigt som han också visar att hur mycket de kan ändra historien är resultatet av en historisk process.

¹⁴ Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 3.

¹⁵ Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 3*, s 199.

¹⁶ Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, s 170.

Ta en av figurerna vars dilemman återkommer genomgående i de första kapitlen av *Ryska revolutionens historia*: tsar Nikolaus II, den sista representanten för ett dömt system:

I en horisontal genomskärning av den historiska monarkin blir Nikolaus den sista länken i en dynastisk kedja. Hans närmaste förfäder, vilka också på sin tid uppgick i ett familje-, kast- och byråkratkollektiv – bara ett mer vidsträckt sådant – provade olika regeringsåtgärder och metoder för att skydda den gamla samhällsregimen mot det öde som väntade den. Men ändå överlät de till Nikolaus ett kaotiskt imperium, som redan bar den fullmogna revolutionen i sitt sköte. Om han ännu hade något val var det bara mellan olika vägar till undergången.¹⁷

Lenin hade större manöverutrymme, eftersom han representerade en klass som kunde gripa makten istället för att hjälplöst se på när den gled iväg. Men även Lenin hade formats av den ryska utvecklingen:

[O]mständigheternas yttre hölje – gör det i detta fall lätt att på ett mekaniskt sätt ställa personen, hjälten, geniet, i motsättning till de objektiva förhållandena, massan och partiet. I verkligheten är denna motsättning fullständigt ensidig. Lenin var inget tillfälligt element i den historiska utvecklingen, utan en produkt av den ryska historiens hela förflutna. Han var nedsänkt i den med de djupaste rötter. Tillsammans med arbetaravantgardet hade han genomlevt deras kamp under det senaste kvartssekle.¹⁸

Det finns dock ett problem med Trotskijs resonemang angående Lenin: vid flera tillfällen hävdar Trotskij att bolsjevikpartiet var avgörande för revolutionens seger och att ingripande revolutionära partier är ett nödvändigt villkor för alla framtida revolutioner. Men hans egen redogörelse för bolsjevikerna – eller åtminstone deras ledarskap – visar hur de upprepade gånger misslyckas att förstå situationen, vidmakthåller ovidkommande scheman och dras åt höger.

Trotskij hävdar att detta skulle ha varit ett mindre problem om inte Lenin tvingats i landsflykt:

Hans meningsmotsättningar med bolsjevikernas ledande kretsar innebar en kamp mellan partiets framtid och dess förflutna. Om Lenin inte på så konstlad väg, genom landsflykt och krig, varit avskild från partiet, skulle krisens yttre dynamik inte så dramatiskt och inte i en sådan utsträckning ha överskuggat den inre kontinuiteten i partiets utveckling.¹⁹

Det är liktydigt med att säga att partiet fortfarande skulle ha gjort misstag, men att Lenin skulle haft lättare att rätta till dem. Utöver ”Lenins kritik uppifrån” ger han på andra ställen ”arbetarnas tryck underifrån” äran av att ha rättat till bolsjevikernas misstag. Ett parti som regelbundet behöver korrigeras är uppenbarligen inte en ”förtrupp” i någon meningsfull mening. Detta är ett av de få tillfällen då Trotskijs strävan att försvaga speciella stalinistiska myter i själva verket undergräver hans egna argument om det revolutionära partiets roll.

Trots det faktum att *Ryska revolutionens historia* är ett politiskt engagerat verk, så stöder dagens forskning de flesta, om än inte alla, Trotskijs bedömningar och tolkningar. Till och med djupt negativt inställda levnadstecknare som Robert Service måste erkänna att ”han sällan har klandrats för felaktigheter”. Ian Thatcher, en annan aktuell levnadstecknare som inte kan anklagas för att vara positivt inställd till varken trotskism eller marxism i allmänhet, har gått ännu längre och hävdar att *Ryska revolutionens historia* mer än står sig mot ny forskning och har fortsatt att föreslå nya

¹⁷ *Ibid*, s 53.

¹⁸ *Ibid*, s 170.

¹⁹ *Ibid*.

områden att undersöka:

Trotskijs sammanfattning av de faktorer som han tvingades belysa för att redogöra för 1917 utgör fortfarande vår forskningsagenda för den ryska revolutionen.... I jämförelse med *Ryska revolutionens historia* ser den mesta ”moderna” forskningen trots allt inte alls så ”modern” ut.

Det är en anmärkningsvärd bedömning av en bok som skrevs för 85 år sedan: folk har en benägenhet att läsa Macaulays *Englands historia* eller Carlyles *Den franska revolutionen* för deras litterära kvalitéer eller för vad de avslöjar om sina författares ideologiska utgångspunkter, inte för att de hjälper oss att förstå 1688 eller 1789. Vi kan läsa Trotskijs *Ryska revolutionens historia* så också, men den behåller även en viktig plats i varje verklig biografi över 1917.

Vi känner förvisso till mer om den ryska revolutionen än någon kunde göra 1930 – inte minst tack vare de ”revisionistiska” samhällshistorikernas värdefulla arbete från och med slutet av 1960-talet. Men de har kompletterat snarare än ersatt Trotskijs bok. Han delar revisionisternas intresse för historien underifrån, men inser behovet att balansera det med historien uppifrån. Han är lika fast beslutsam att förklara det ryska samhällets strukturer, men placerar dem i ett internationellt system som påverkar och formar deras utseende.

Denna sistnämnda aspekt för oss tillbaka till Trotskijs – och vår – utgångspunkt: den ojämna och sammansatta utvecklingen.

Levande historia

På allra första sidan av *Ryska revolutionens historia* förklarar Trotskij en av sin ledande antaganden:

Det mest otvivelaktiga kännetecknet för en revolution är massornas direkta ingripande i historiska händelser.... För oss är revolutionens historia först och främst historien om massornas våldsamma inträde på den scen där de själva avgör sina öden.²⁰

Som allmän karakterisering av revolutioner duger inte detta: de flesta borgerliga revolutioner som ägde rum efter 1848 genomfördes uppifrån just för att förekomma ”massornas inträde”. Men det är en utmärkt karakterisering av den socialistiska revolutionen, och något som vi envist måste hävda.

Vårt högtidlighållande av 1917 kan inte undvika vår kunskap om vad som följde, och vars hela fasa ännu inte var uppenbar när Trotskij skrev sin *Ryska revolutionens historia*. Den stalinistiska kontra-revolutionen 1928, och de regimer som senare tog denna som förebild, är åtminstone delvis ansvariga för att de som har mest att vinna på socialismen är så misstänksamma mot den.

Det finns många skäl att uppmuntra en omfattande läsekrets av *Ryska revolutionens historia*, men den kanske viktigaste orsaken är att den beskriver arbetarklassens kreativitet och styrka som socialismens verkliga bas. Vid 200-årsminnet av revolutionen kommer förhoppningsvis Trotskijs bok inte längre att vara så ensam på våra bokhyllor, eftersom 1917 kommer att ha fått sällskap av andra socialistiska revolutioner som behöver sina egna historiker.

20 *Ibid*, s 1.